

MARCIN BUDZIŃSKI

Górnośląska Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Chorzowie

ADAM DROBNIAK
KRZYSZTOF WRANA

Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego w Katowicach

ASPEKTY METODOLOGICZNE W BADANIU RELACJI: PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I KONKURENCYJNOŚĆ A ROZWÓJ REGIONALNY

Abstract: Methodological Aspects in Relations: Entrepreneurship and Competitiveness versus Regional Development. The paper is focused on a determination of a scope and the methods of survey concerning the relation among entrepreneurship, competitiveness and development of the trans-border region of Upper Silesia and Northern Moravia. Within the frame of conducted methodological analysis, the paper presents different concepts of the methodological surveys along with choosing the preferable one. The article also tries to define the basic terms of the survey e.g.: entrepreneurship, regional competitiveness and development of trans-border region. Expected outcomes of planned survey should lead to: determination of a competitive and co-operative relations between the trans-border regions and their entities, indication of methods of levelling potentials, which differences were hold be the administrative border, formulation of activities which build the network of social and economic relations as well as which enhanced the development synergy between regions participating in co-operation.

1. Zakres badań

Prezentowane opracowanie ma na celu określenie zakresu oraz sposobu badań w odniesieniu do relacji między kluczowymi pojęciami, jakimi są przedsiębiorczość, konkurencyjność i rozwój regionu transgranicznego Górnego Śląska i Północnych Moraw. Na podstawie przeprowadzonej analizy metodologicznej zostaną przedstawione różne koncepcje badawcze oraz nastąpi wybór optymalnego schematu badań. Zostanie

także uwzględniony dotychczasowy dorobek naukowy w tym zakresie oraz możliwości współpracy polsko-czeskiej podczas realizacji badań.

Zakłada się dwa możliwe podejścia badawcze, które w syntetyczny sposób można przedstawić następująco:

- na podstawie oceny warunków do rozwoju przedsiębiorczości w regionie transgranicznym, w tym m.in. w kontekście integracji europejskiej, może zostać dokonana prognoza zmian poziomu konkurencyjności regionu transgranicznego jako wyniku rozwoju przedsiębiorczości; na tej podstawie będzie możliwe precyzyjniejsze zdiagnozowanie sytuacji i określenie instrumentów wsparcia dla współzależnego rozwoju przedsiębiorczości i konkurencyjności regionu transgranicznego;
- podstawą tworzenia konkurencyjności regionu transgranicznego jest określenie możliwych, potencjalnych pól kooperacji regionów (polskiej i czeskiej części regionu transgranicznego), co w konsekwencji będzie prowadzić do oceny obecnego stanu przedsiębiorczości w regionie transgranicznym w kontekście jego konkurencyjności; na podstawie tych analiz zostaną sformułowane wnioski dotyczące kierunków rozwoju przedsiębiorczości w badanym regionie.

Należy podkreślić, że każda z powyższych koncepcji jest nowatorskim ujęciem problematyki na płaszczyźnie dotychczasowego dorobku teoretycznego. Choć oba podejścia są metodologicznie poprawne to ze względu na nieco prostszą strukturę badawczą i większe możliwości analiz materiałów źródłowych dalsze rozważania i szczegółowa charakterystyka badawcza będzie się odnosić tylko do drugiego schematu badania.

Ogólny zakres badania dla drugiego schematu zakłada określenie najpierw pól kooperacji regionu transgranicznego, które mogą być określone m.in. przez wspólne problemy, priorytety i potencjały polskiej i czeskiej części regionu transgranicznego.

W odniesieniu do wspólnych problemów oraz priorytetów można zdiagnozować dwie ścieżki rozwoju: możliwość kooperacji i wspólnego działania albo intensyfikację konkurencji w przypadku działania samodzielnego. Podobnie, można wskazać dwie drogi rozwoju biorąc pod uwagę analizę potencjałów. Zaproponowana wstępnie typologia potencjałów regionu transgranicznego uwzględni m.in.:

- infrastrukturę intelektualną, innowacje, B+R;
- infrastrukturę techniczną;
- infrastrukturę społeczną;
- kapitał społeczny;
- kapitał ludzki;

- kapitał finansowy;
- środowisko przyrodnicze;
- gospodarkę.

Określenie składowych dla poszczególnych potencjałów regionu transgranicznego oraz zbadanie ich wzajemnych relacji, w tym wpływu na rozwój przedsiębiorczości w regionie transgranicznym pozwoli na wskazanie kluczowych potencjałów regionu transgranicznego z punktu widzenia wpływu na rozwój przedsiębiorczości oraz rozwoju regionu transgranicznego – wraz z podaniem ich charakterystyki dla regionu transgranicznego: woj. śląskie – kraj morawsko-śląski.

W przypadku potencjałów o podobnym charakterze istnieje możliwość integracji horyzontalnej oraz wspólne budowanie silnej pozycji względem otoczenia lub też nasilenie się zjawiska konkurencji objawiającej się tworzeniem podobnej „oferty” na podstawie podobnych potencjałów.

W wyniku przeprowadzonych badań będzie możliwe także określenie obszarów, w ramach których zostały zdiagnozowane różne potencjały. W takim przypadku istnieje możliwość wzajemnego uzupełnienia atutów i zawiązania integracji pionowej lub też brak współpracy i faktycznych więzów w regionie transgranicznym.

Realizacja tych zadań, a przede wszystkim ustalenie pól kooperacji regionu transgranicznego będzie się odbywała przede wszystkim na podstawie analizy zapisów polskich i czeskich dokumentów o charakterze strategicznym. Istotą tych działań będzie próba oceny stopnia zbieżności zapisów w porównywanych dokumentach dokonywana m.in. w warstwie celów, priorytetów i kierunków rozwoju.

Planowane analizy będą dokonywane zarówno na podstawie dokumentów o znaczeniu lokalnymi i ponad lokalnym, jak również zapisów szczebla regionalnego i krajowego. Za materiał badawczy mogą posłużyć m.in.:

- a) dokumenty międzynarodowe i krajowe, w tym m.in.:
 - umowy dwustronne o charakterze społeczno-gospodarczym między Polską a Republiką Czeską;
 - umowy związane z układem CEFTA i układem akcesyjnym;
 - strategie i programy rozwoju przedsiębiorczości w Polsce i Republice Czeskiej;
- b) dokumenty regionalne i lokalne określające miejsce rozwoju przedsiębiorczości np.:
 - *Strategia Rozwoju Pogranicza Polsko-Czeskiego*;
 - *Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego*;
 - *Strategia Rozwoju Kraju Morawsko-Śląskiego*;

- strategie i programy rozwoju Euroregionu Śląsk Cieszyński oraz Euroregionu Silesia;
 - *Regionalna Strategia Innowacji*;
 - inne dokumenty strategiczne i programy rozwoju o charakterze lokalnym;
- c) projekty realizowane w celu stymulowania rozwoju przedsiębiorczości i wzmacniania konkurencyjności regionu transgranicznego w wymiarze krajowym, regionalnym, lokalnym (np. projekty w dziedzinie infrastruktury, wymiany doświadczeń, kooperacji, B+R itp.).

Jednym z ważniejszych dokumentów, który powinien zostać poddany szczegółowej analizie jest *Strategia Rozwoju Pogranicza Polsko-Czeskiego*¹. W kontekście dokumentów szczebla regionalnego i ponadlokalnego podstawą do analiz jest także *Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego*, jak również *Strategia Rozwoju Śląska Cieszyńskiego*, która powstała na podstawie *Strategii Rozwoju Gospodarczego Ziemi Cieszyńskiej* i *Strategii Rozwoju Powiatu Cieszyńskiego na lata 2001-2016*. Jako komplementarne należy uznać dokumenty tworzone przez stronę czeską.

Należy w tym miejscu ustosunkować się także do już obecnych opracowań odnoszących się do tej problematyki, w których zostały już wstępnie wskazane konkretne dziedziny współpracy (kooperacji) transgranicznej w wymiarze woj. śląskiego i kraju morawsko-śląskiego, a mianowicie²:

- restrukturyzacja przemysłu i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw;
- infrastruktura transportowa o znaczeniu międzynarodowym;
- szkolnictwo wyższe i nauka;
- współpraca w dziedzinie transferu technologii i innowacji;
- ruch turystyczny i ochrona środowiska.

Także i inne analizy³ wskazują na zbieżności w podobnych obszarach:

- wspieranie ruchu granicznego i turystyki;
- podnoszenie na wyższy poziom gospodarki i wzrost poziomu życia;
- ochrona środowiska przyrodniczego i przeciwdziałania zagrożeniom ekologicznym;
- planowanie;
- budowa infrastruktury oraz jej dostosowanie do potrzeb ruchu granicznego i regionalnego;
- wymiana kulturalna;
- polepszanie kontaktów międzyludzkich.

¹ Patrz: praca zbiorowa: *Strategia Rozwoju Pogranicza Polsko-Czeskiego* (2000).

² A. Klasik, O. Milerski (2003) s. 29.

³ S. Pytel, S. Sitek (2003), s. 275.

Ponadto, zbieżnymi zapisami strategii rozwoju regionalnego np. w odniesieniu do elementów zamieszczonych w statucie Stowarzyszenia „Olza”⁴ są obszary rozwoju gospodarczego, korzystnego wizerunku regionu, poprawy stanu środowiska przyrodniczego oraz działalności kulturalnej i sportowej.

Dokonując zaplanowanych analiz należy także pamiętać o zmieniającej się dynamicznie sytuacji na pograniczu polsko-czeskim w związku z przystąpieniem Polski oraz Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej. W coraz szybszym tempie zachodzi wiele procesów będących konsekwencją stopniowego osłabiania oddziaływania granicy. Do tego należy jeszcze dodać to, że już od kilku lat wyraźnie widoczne jest zwiększenie przepływu ludzi i towarów. W dużej mierze jest to zjawisko nieuregulowane, plasujące się częściowo w szarej strefie (np. handel przygraniczny), wymykające się badaniom statystycznym. Niemniej jednak można powiedzieć, że jest ono symptomem swoistej przedsiębiorczości, wynikającej ze spontanicznego wykorzystywania różnic w warunkach po obydwu stronach granicy.

2. Podstawowe pojęcia badawcze

Prezentowane zadanie badawcze odnosi się do założenia, według którego istnieje silna relacja między rozwojem przedsiębiorczości a budowaniem konkurencyjności regionu transgranicznego. Poczynione założenie umieszczono dodatkowo w perspektywie warunków, jakie niesie integracja europejska. Wstępny etap badania zakłada podjęcie następujących prac związanych ze zdefiniowaniem pojęcia:

- *przedsiębiorczości*, wraz ze wskazaniem jej cech i funkcji w determinowaniu rozwoju regionalnego;
- *konkurencyjności regionu*, w tym odniesienie go do pojęcia konkurencyjności regionu transgranicznego oraz międzynarodowej konkurencyjności regionu;
- *rozwoju regionu transgranicznego* bazującego na pojęciu rozwoju regionu.

Wstępnie przyjęta definicja *przedsiębiorczości* została potraktowana w ujęciu węższym, tj. w relacji do działalności gospodarczej, w szczególności aktywności sektora MSP, cechującego się zachowaniami przedsiębiorczymi, tj. utożsamianymi z duchem inicjatywy, obrotnością, zaradnością, skłonnością do podejmowania różnych spraw. Z konieczności

⁴ *Ibid.*, s. 285.

jednak badanie będzie poruszać również aspekty przedsiębiorczości związane ze wzmożoną aktywnością przejawiającą się w inicjatywach sektora publicznego oraz organizacji pozarządowych, gdyż często ich działania odnoszą się bezpośrednio do tworzenia klimatu oraz infrastruktury rozwoju przedsiębiorczości.

Do cech konstytuujących przedsiębiorczość zalicza się⁵ obecnie:

- nowe pomysły;
- podejmowanie produkcji nowych wyrobów;
- tworzenie nowych rynków zbytu;
- podejmowanie ryzyka związanego w tymi działaniami.

Spośród podstawowych atrybutów przedsiębiorcy na uwagę zasługują⁶:

- własność indywidualna;
- pełna możliwość w podejmowaniu decyzji;
- elastyczność w prowadzeniu działalności;
- sieć osobistych kontaktów;
- nauka na bazie popełnianych błędów;
- bezpośrednie powiązanie z odbiorcą produktów/usług;
- holistyczny charakter zarządzania firmą;
- mało rozbudowany system kontroli.

Z punktu widzenia rozważań prowadzonych w badaniu, istotne dla dalszej analizy wydają się cechy związane z „siecią osobistych kontaktów”, z „bezpośrednim powiązaniem przedsiębiorcy z odbiorcami produktów”, albowiem one determinują kontakty handlowe oraz zakres współpracy w sektorze MSP zlokalizowanym w regionie transgranicznym.

Drugi istotnym wymiar przedsiębiorczości wynikający z definicji związany jest z innowacyjnością, która w istotnym stopniu wywiera wpływ na rozwój zarówno samych przedsiębiorstw, jak i obszarów w których funkcjonują. Dlatego badaniu zostaną poddane także kwestie odnoszące się do innowacyjności sektora MSP w warunkach regionu transgranicznego: woj. śląskie – kraj morawsko-śląski. Definicje związane z *potencjałem przedsiębiorczości* oraz *czynnikami rozwoju przedsiębiorczości* zostaną wypracowane w toku badań.

Przechodząc do definicji *konkurencyjności regionu* pojęcie to można rozpatrywać jako przewagę nad innymi regionami, która jest wypadkową⁷:

⁵ Por. J. Szumpeter (1960), s. 60.

⁶ Por.: *Przedsiębiorczość i transfer technologii – polska perspektywa* (1998), s. 14-15.

⁷ A. Klasik: *Międzynarodowa konkurencyjność regionu transgranicznego Górnego Śląska i Północnych Moraw*, [w:] *Górny Śląsk i Północne Morawy jako silny region transgraniczny Europy*, (2001), s. 139.

- *atrakcyjności oferty usługowej*, determinowanej przez nowoczesną infrastrukturę materialną, instytucjonalną i intelektualną regionu;
- *atuty postrzegane jako silne strony regionu* determinowane przez: system edukacyjny, strukturę gospodarczą, infrastrukturę, środowiska przyrodnicze;
- *produktywności*, rozumianej jako relacja między potencjałami regionu a jego sektorami gospodarczymi – determinowanej głównie przez potencjał ludzki i społeczny oraz działalność B+R;
- *siły eksportowej* tworzonej przez sektory oraz profil działalności gospodarczej, w tym produkty i marki umożliwiające stałą obecność regionu na rynkach międzynarodowych.

Uzupełnienie podanej wyżej definicji regionu konkurencyjnego stanowi pojęcie *konkurencyjności międzynarodowej regionu*, która w wąskim ujęciu oznacza zdolność wytwarzania przez region dóbr i usług znajdujących odbiorców na rynku międzynarodowym, w warunkach silnej konkurencji ze strony innych regionów krajowych i zagranicznych⁸. W szerokim ujęciu *konkurencyjność międzynarodowa* jest postrzegana jako posiadanie przez region bazy ekonomicznej złożonej z sektorów międzynarodowych, w tym globalnych, mających dobre perspektywy rozwoju.

Mając na uwadze powyższe poszukiwanie relacji oraz jej znaczenia w odniesieniu do rozwoju przedsiębiorczości stymulującego konkurencyjność regionu transgranicznego, badanie ma udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

- w jakim stopniu nowe pomysły, nowe branże związane z działalnością MSP determinują atrakcyjność oferty usługowej regionu transgranicznego?
- w jakim stopniu atuty i silne strony regionu transgranicznego odnoszą się do kształtowania infrastruktury, w tym infrastruktury rozwoju przedsiębiorczości?
- w jakim stopniu nowe produkty i nowe branże związane z działalnością MSP determinują produktywność regionu transgranicznego, rozumianą jako relacja między sektorami gospodarczymi a potencjałem ludzkim i społecznym oraz działalnością B+R?
- czy i w jaki sposób sektor MSP wpływa na siłę eksportową regionu transgranicznego głównie przez determinowanie profilu gospodarczego regionu oraz tworzenie produktów i usług o zasięgu międzynarodowym?

⁸ A. Klasik: *Międzynarodowa konkurencyjność...*, op. cit., s. 141.

Pojęcie *rozwoju regionu transgranicznego* zakłada określenie w pierwszej kolejności pojęcia *regionu transgranicznego*. Wymieniony termin został zaprezentowany i rozwinięty m.in. w badaniach pt.: *Górny Śląsk i Północne Morawy jako silny region transgraniczny Europy Środkowej*. Wstępnie można założyć, że region transgraniczny to obszar tworzony przez regiony o bezpośredniej styczności terytorialnej (regiony sąsiednie) należące do odrębnych państw oraz cechujące się porównywalnym stopniem rozwoju społeczno-gospodarczego charakteryzowanym przykładowo gęstością zaludnienia, stopniem urbanizacji, intensywnością procesów i problemów gospodarczych, społecznych, kulturowych.

Szczegółowy zakres badania zostanie ograniczony do dwóch jednostek administracyjnych na poziomie NUTS II⁹, tj. po stronie polskiej – woj. śląskie; po stronie czeskiej – kraj morawsko-śląski. Ze względu na bogaty dorobek tych układów terytorialnych we współpracy przygranicznej w sferze społeczno-gospodarczej w prowadzonym badaniu założono możliwość wykorzystania doświadczeń odnoszących się do przedsiębiorczości i konkurencyjności regionu transgranicznego w ramach Euroregionu Śląsk Cieszyński i Euroregionu Silesia.

Termin *rozwój regionu transgranicznego* jest nieodłącznie związany z ogólnym pojęciem rozwoju regionu, który może być analizowany m.in. w kontekście rozwoju egzogenicznego oraz endogenicznego. Podejście egzogeniczne zakłada przede wszystkim wspieranie mobilności czynników produkcji (głównie kapitał) w regionach słabo rozwiniętych za pośrednictwem zewnętrznej interwencji państwa¹⁰. Rozwój endogeniczny regionu zakłada natomiast, aby strategie, cele, działania podejmowane w ramach regionu zostały ukierunkowane na wewnętrzne, istniejące jego potencjały. W prezentowanym badaniu rozwój regionu transgranicznego będzie zatem rozumiany jako korzystne zmiany jakościowe i ilościowe dokonywane w ramach potencjałów regionu transgranicznego.

3. Oczekiwane rezultaty

Przeprowadzone badanie relacji zachodzącej między przedsiębiorczością i konkurencyjnością a rozwojem regionu transgranicznego powinno:

⁹ Nomenklatura Jednostek Terytorialnych dla Celów Statystycznych.

¹⁰ K. Skokan: *Endogenni potencjał rozwoje transhranicneho regionu horniho Slazska a Severni Morava – cast: kraj moravskoslezsky*, [w:] *Górny...* (2001), s. 83.

- określić relacje konkurencyjne i kooperacyjne między sąsiadującymi obszarami i zlokalizowanymi na nich podmiotami, co dotyczy zarówno tła, charakteru, jak i intensywności związków;
- wskazać sposób wyrównywania potencjałów, których różnice były dotychczas utrzymywane sztucznie dzięki istnieniu granicy, w tym przewyciężyć peryferyzację regionów przygranicznych we własnych krajach;
- wskazać działania służące budowaniu i zagęszczeniu sieci kontaktów obywatelskich, gospodarczych, pomocowych, solidarnościowych;
- zwiększyć siłę synergii rozwojowej między regionami zaangażowanymi we współpracę;
- nadać subsydiarności nowy wymiar;
- postrzegać potencjały rozwoju oraz pola i ścieżki współpracy międzynarodowej nie widziane i nie doceniane ze szczybla centralnego, a w konsekwencji uaktywnić endogeniczne zasoby rozwoju;
- identyfikować działania służące rozwojowi funkcji egzogenicznych związanych z wymianą międzynarodową;
- wykorzystać specyficzne zasoby, w tym zwłaszcza rentę położenia (szybkość i częstość kontaktów o charakterze międzynarodowym, niższe koszty transportu, wykorzystać różnice w cenach czynników wytwórczych);
- określić możliwości tworzenia nowych, unikatowych kombinacji czynników (znajdujących się po dwóch stronach granicy) przyspieszających procesy rozwoju i wzmacniających konkurencyjność regionalną (przyciąganie kapitału ludzkiego i finansowego).

Kolejnym bardzo istotnym rezultatem badań jest także zdiagnozowanie sytuacji i kierunków rozwoju przedsiębiorczości oraz sformułowanie propozycji jej wspierania w regionie transgranicznym. Dynamika rozwoju przedsiębiorczości w regionie transgranicznym z uwzględnieniem zmian sytuacji po integracji z Unią Europejską może być analizowana w ujęciu sektorowym. W tym obszarze działań będzie być może możliwe wskazanie obecnych pól współpracy przedsiębiorstw polskich i czeskich oraz określenie wstępnych warunków kształtujących rozwój przedsiębiorczości w regionie transgranicznym. Realizacja tych założeń przez badanie stanu i rozwoju przedsiębiorczości będzie uzależniona od ustalenia możliwości wykorzystania statystyki (porównanie przekrojów badawczych statystyki w Polsce i w Czechach). W tym przypadku należy także brać pod uwagę informacje w instytucjach zajmujących się współpracą przedsiębiorstw w regionie transgranicznym.

Same propozycje wspierania przedsiębiorczości w regionie transgranicznym rozumiane m.in. przez uaktywnienie potencjałów do jej rozwoju, usuwanie barier rozwoju oraz tworzenie warunków do zawiązywania sieci współpracy będą ukierunkowane na działania związane z tworzeniem silnej bazy ekonomicznej a także uzyskiwaniem korzyści związanych z koncentracją podmiotów i ich kooperacją. Realizacja tych działań będzie związana także z określeniem instrumentów wsparcia przedsiębiorczości w kontekście:

- rozwoju regionu transgranicznego i budowania jego konkurencyjności;
- oczekiwań przedsiębiorców;
- zbadania korelacji między programami wspierania przedsiębiorczości a wnioskami wynikającymi z przeprowadzonej analizy.

Analizując problematykę przedsiębiorczości, konkurencyjności i rozwoju regionu transgranicznego w wymiarze woj. śląskiego i kraju morawsko-śląskiego należy podkreślić, że kluczowym problemem badawczym jest koncentracja na wspólnych działaniach rozwojowych w obliczu uprzednio zdiagnozowanych pól kooperacji, znalezienie efektywnych sposobów kształtowania zachowań przedsiębiorczych prowadzących do wzrostu konkurencyjności regionu, a także próba określenia grupy strategicznej i pozycji w tej grupie badanego regionu transgranicznego.

Literatura

- Górny Śląsk i Północne Morawy jako silny region transgraniczny Europy Środkowej*, [red.] A. Klasik, O. Milerski. Akademia Ekonomiczna w Katowicach. 2001.
- Klasik A., Milerski O., 2003, *Założenia metodyczne formułowania wspólnej strategii rozwoju i współpracy regionu transgranicznego Górnego Śląska i Północnych Moraw*. „Biuletyn Pogranicza Polsko-Czeskiego” nr 21 (3).
- Przedsiębiorczość i transfer technologii – polska perspektywa*. Żyrardowskie Stowarzyszenie Wspierania Przedsiębiorczości, Łódź–Żyrardów 1998.
- Pytel S., Sitek S., 2003, *Strategie rozwoju terytorialnego systemu społecznego pogranicza w świetle założeń Euroregionu „Śląsk Cieszyński” oraz struktur euroregionalnych Europy Środkowowschodziej*, [w:] *Terytorialny system społeczno-ekonomiczny województwa śląskiego i Północnych Moraw oraz strategię jego rozwoju*. Wyd. UŚ, Katowice.
- Strategia Rozwoju Pogranicza Polsko-Czeskiego*, wydana jako suplement do „Biuletynu Pogranicza Polsko-Czeskiego” nr 16 (3/2000).
- Szumpeter J., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa.